

Ивана Димић
*докторанд на Одељењу за археологију,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду*

СЛОВЕНСТВО ЈУСТИНИЈАНА I – ИСТРАЈНОСТ НАРАТИВА*

Апстракт: У јавности су радо прихваћени наративи из историографских дела која за свој циљ имају успостављење континуитета између садашњости и прошлости, при том се служећи анахроним начином тумачења прошлости. Последњих деценија уочава се поновно велико интересовање, како у Републици Србији, тако и у Републици Македонији, за наратив о словенском пореклу византијског цара Јустинијана I (527–565. године). Овај наратив често је коришћен као аргумент у прилог тезама о локацијама места рођења Јустинијана I, али и зарад истицања легитимитета савремених државотворних настојања, односно права на баштињење историјског/културног наслеђа које се везује за цара Јустинијана I.

Кључне речи: византијско наслеђе, Јустинијана Прима, Артур Еванс, Мавро Орбин, псеудоисториографија, формирање националног идентитета, Македонија

Нације без прошлости не постоје. У процесу борбе за формирање нација, културним наслеђем као конструктивним елементом, стваран је осећај личног и групног идентитета који повезује све припаднике једне нације. Науке о прошлости (у које спада и археологија) имају значајну улогу као средство креирања културног наслеђа (Rowlands 1994, 129–143). Данас, иако је процес формирања нација на Балкану завршен, „ојачавање“ осећаја националној припадности не јењава. Дакле, у овом чланку ће се

* Рад је прерађени део одбрањене мастер тезе под називом: „Реконструкција прошлости и националних наратива на Балкану кроз студију случаја наративне обраде археолошких локалитета“, на Факултету политичких наука, Универзитета у Београду, 2018. године. Ауторка захваљује проф. др Сташи Бабић и доц. др Монике Милосављевић на подршци за реализацију публикација и саветима приликом уобличавања рада.

преиспитивати улога археолошких локалитета у наративној конструкцији процеса идентификације етничитета и нација актуелних држава на Балкану, тачније у Републици Македонији, односно на који начин се материјалним остацима, као културном ресурсу, подложном неисцрпном броју реинтерпретација, стварају слике заједничке прошлости и као такве усађују у колективном памћењу. У даљем тексту биће проблематизовани поступци настанка „слика заједничке прошлости“ базираних на креирању наратива о континуитету аутохтоне културе, односно поступку доказивања континуитета идентитета, етничитета и националне припадности, где се нација представља као идентитетски и у бити културно и природно дата трајна, непроменљива чињеница.

Битно је истакнути да комплексности националних наратива актуелних држава на простору Балкана, формираних на основу наратива о аутохтоности словенског становништва на простору Балкана, доприноси у великој мери и садржај амбивалентности дискурса балканизма у овим наративним конструкцијама. Амбивалентност у овим наративима огледа се у настојању да се „балканско тле повеже са изворима највише културне вредности Западне Европе, али да се у исто време истакне његова посебност и органски схваћена укотвљеност у сопствене ритмове“ (Babić, Kuzmanović 2015, 551, Mihajlović 2013, 794). У случају националних наратива у данашњој Републици Македонији византијско наслеђе се посматра углавном као део „европског наслеђа“, чиме се настоји створити отклон од муслиманских и албанских споменика који нису препознати као „европско наслеђе“, али се врши и додатно исказивање посебности у односу на „западноевропско наслеђе“. Византијско наслеђе се препознаје као битно за доказивање националног континуитета православног становништва, с обзиром на то да се у јавном дискурсу вероисповест често повезује са националном и етничком идентитетом данашњег становништва на Балкану. Данас се православно хришћанство, између осталог, сагледава као најочигледније наслеђе онога што се подразумевало под византијским *οίκουμένη*. Међутим, иако припадници православне вероисповести углавном неће своју цркву назвати „византијском“, јер данашња приврженост православљу не подразумева само тежњу за очувањем византијских остатака прошлости (мада ће се већина верника те вероисповести сложити да су различити аспекти њихове вере утемељени у византијској прошлости), у наративима о континуитету националног и етничког идентитета повезаност ове епохе и религијског идентитета потоњег становништва се узима као један од главних аргумената којим се тежи легитимисати право на баштињење овог наслеђа (Bakić-Hejden 2006, 78).

Проблем ових наративних конструкција исказан је учесталошћу есенцијалистичког тумачења, огледаног не само у статичном тумачењу идентитета и идентификације, већ и у статичном тумачењу историографских дела и археолошких интерпретација, занемаривање владајућих научних парадигми и метода које су користили аутори и истраживачи, нарочито

из периода утемељења научних дисциплина (Јовановић, Радић 2009, Палавестра 2011). Такође, други феномен који прати овакве конструкције је често позивање на научни ауторитет којим се аргументује наводна тачност интерпретације. У овде проблематизованом случају, аргументација се вршила позивањем на истраживања чувеног археолога с краја XIX века, сер Артура Еванса, такође поткрепљена и спекулативном антикварском археологијом с краја XVI и почетка XVII века (тачније у случају Мавра Орбина задржана је на нивоу историографије) заснованом на патриотским митовима и мистификацијама о наводном словенском пореклу славних личности антике и тобожњег порекла готово свих народа од Словена, чиме се уједно и настојало постизање ефеката стварања генеричке везе са садашњом популацијом (Evans 1885, Палавестра 2011, 62).

Византијско наслеђе на Балкану – полагање права на баштињење

Тридесетих година XX века британска новинарка и списатељица Сесил Изабел Ферфилд, познатија под псеудонимом Ребека Вест посетила је Југославију, а потом и написала путописну књигу о Балкану – *Црно јајње и сиви соко*. У овом делу износи се апел на Западни свет „да се жртвује“ за Источну Европу у борби против нацизма, односно да се оправда потреба укључења Британца и Американца у одбрану „угрожених европских вредности“, чак и уколико нису лично нападнути. Апел је подржан идејом о „Балкану као саставном делу Европе“, највернијем оличењу „европских вредности“, захваљујући борби „православних Срба“ против Османског царства, који су се „жртвовали за одбрану хришћанске Европе“. Потреба за одбраном „угрожених европских вредности“ аргументована је такође „сусретом са духовним наслеђем Византије“. Ребека Вест истиче да се ово наслеђе није најбоље сачувало у Цариграду, опљачканом и уништеном од стране крсташа и Турака, већ у „удаљеним предстражама“ Византије, то јест на Балкану, односно у Македонији коју назива „кључем за разумевање Балкана“ у којој „ошкрива једно живо лице које ошелољује ишчезло православно царство“: „Сви смо ми свесни тога што је била Византија(...) Рђава владавина Турака лишила ју је свих благодети заједне културе. Једино чиме је могла да се храни била је слава и прослава из обореног пехара Цариграда“ (Goldsvorti 2000, 208–224).

Посматрајући ово дело Ребеке Вест као пример наратива о „духовном наслеђу Византије“, може се поставити проблем дефинисања термина „византијско наслеђе“. Наиме, познато је да је главни културни утицај на Балканском полуострву током средњег века, а пре османских освајања био из тада најурбанијих центара Европе, Рима и Константинопоља односно

Византије. Познато је да су Срби обликовали своју средњовековну државу и друштво узимајући византијске моделе дворске етикеције, начина одевања, кодификације закона итд. Српски утицај на Балкану је у XIV веку достигао највећи територијални обим, али Срби никада нису успели да заузму Константинопољ. Након XIV века целокупно хришћанско становништво на овом простору није успело да заустави напредовање османске војске (Noris 1999, 119). Након ширења на простор Балкана, османски Турци су своје провинције на том простору назвали „Румелија“ од византијског „Ромеи“. Ова терминологија је усвојена с циљем да се оснажи постојећи легалитет усвајајући претходни, али и означавао је веће поштовање византијске власти од оне које је заправо имала у том тренутку. Већинско словенско становништво је избрисано са мапа, а термин „Рум“ се користио да означи хришћанско становништво било које конфесије у том делу државе (Noris 1999, 19–20).

За време османске власти укинута је византијски дијархични систем власти, те световна власт која је раније била углавном под надлежношћу хришћанског цара симболички прелази у надлежност патријарха као цивилног и духовног ауторитета над православним становништвом Балкана односно такозваном „римском нацијом“ – *Rum millet*. На тај начин црквена власт постала је значајна касније за формирање националног идентитета, стопивши појмове верске и националне припадности одређене популације. Положај православне цркве након стварања националних држава у XIX веку на Балкану био је другачији него онај који је имала за време теократија Византије и Османског царства. Националне цркве стекле су независност од васељенске патријаршије у Цариграду (у периоду од 1831–1872. године) која је и даље остала под турском влашћу. Иако су националне цркве подржале покрете за национално ослобођење, религија у новонасталим државама била је подређена секуларној власти. Велики синод није поджао ове „размирице“, „етничке сукобе“, међунационалне мржње... Модерни национални патријаршијски плурализам подсећа на црквени средњовековни регионализам, али се идеологија универзалног хришћанског царства изменила парохизалним приступом етницитету, језику и територијалности и неспојив је са социјалним структурама у доба Византије (Bakić-Hejden 2006, 87–89, Markovich 2013, 227–232, Todorova 2006, 314).¹

1 Интересанто је поменути случај из XVI века, када је симболичка перцепција византијског наслеђа, ван оквира етничких одређења, доживела својеврсну експанзију. Током једног периода османске управе у XVI веку, под утицајем јурисдикције Охридске архиепископије, претходни делови територија који су били под надлежношћу Српске патријаршије називани су именом Македонија. Извори указују да се територија до Дунава и Херцеговине називала тим именом. Обновом Српске патријаршије (чија је потоња надлежност трајала од 1557. до 1766. године), која је такође била баштиник византијског наслеђа, али инкорпорираног у традицију предходне српске средњовековне државе, прекинут је развој овог наратива (Markovich 2013, 228–229).

Пред зачетак националних револуционарних покрета, у доба просветитељства с краја XVIII и почетком XIX века, код једног дела просветитељских интелектуалаца на простору Балкана, постојала је идеја поновног оживљавања, односно развитка панвизантијске националне државе по узору на ранији византијски, односно османски *Rum millet*. По тој идеји, таква држава би била сачињена од више етничких група, али идентитетски повезана хришћанском вером. Реализације ове идеје, у виду стварања панвизантијске државе или друге сличне територијалне организације на простору Балканског полуострва, није остварена (Markovich 2013, 219–222).

Однос конкуренције за полагање права на баштињење византијског наслеђа, данашњих националних држава на Балкану, своје зачетке има у интерпретацијама догађаја пре националних устанака. Ове интерпретације настале су у историографским националистичким радовима XIX века и касније током XX века. Византијска цивилизација се примарно представља православним хришћанством и грчком културом изнад које се касније развија османски оријентални утицај. Током XIX века, раније под османском управом заједнички „балкански“ православни идентитет, постепено је засебно инкорпориран у сваку од тада основаних националних држава где је већинско становништво било православне вероисповести (Kitromilides 1996, 163–191).

Потребно је истакнути да се, донекле, данашњи проблеми у интерпретацији византијског наслеђа ослањају на почетак научног интересовања за овај период. Наиме, рани византолози су византијску историју и културу подводили под историју римског царства или хеленског света, а византијска уметност је класификована као део античке уметности, другачије од западноевропске уметности средњег века, са којом је била повезана од раног средњег века па све до ренесансе, али ипак тумачена као засебни период (Babić 2012, 42, Bakić-Hejden 2006, 77–78).

Константин Папаригопулос (1815–1891. године) грчки историчар, који се сматра оснивачем модерне грчке историографије, у периоду од 1860–1874. године публиковао је петотомно дело *Историја грчке нације*. У овом делу створен је историјски наратив о континуитету грчке нације од античког периода до модерне Хеленске Републике. Византијски период је представљен као један од пет периода у грчкој историји (Markovich 2013, 224–225).

У историографији постојале су такође и тежње да се византијско наслеђе прикаже као заједничко „балканско“ наслеђе. У овом наративу византијски период приказан је као један од периода којим се доказује „континуитет“ „аутохтоне“ културе Балкана. Примере овог наратива можемо наћи у текстовима класичног филолога, професора Универзитета у Београду, Милана Будимира (1891–1975. године) и филолога, професора Свеучилишта у Загребу, Петара Скока (1881–1956. године). У њиховим

текстовима „балканске сличности и јединства“ се препознају током периода македонске краљевине Филипа и Александра, потом Римског царства и Византије, а затим словенских држава „које су на византијском цивилизацијском извору постојале свесне снаге балканској окуљања, из чега су проистекла два бујарска и Душаново царство“. Византијско царство се у овом наративу приказује као преносилац античке културе словенским народима посредством хришћанства. Такође се помиње и цар Јустинијан као „козмокрајтор балканској порекла“ попут „Александра Великог, Јулија Цезара, Октавијана Августа, Диоклецијана, Константина Великог“ (Babić, Kuzmanović 2015, 548–549, Mihajlović 2013, 788–790).

Питање византијског наслеђа помиње се и у данас актуелним преиспитивањима положаја граница/це Балканског полуострва које га деле од остатка Европе. Као једна од понуђених линија разграничења помиње се „граница религија“, линија која иде током реке Дрине ка Јадранском мору, повучена 1054. године приликом поделе хришћанства на Западно – католичко и Источно – православно. Међутим, с обе стране „границе религија“ постојале су и постоје обе ове конфесије и друге вероисповести. Ова граница често се поистовећује са „границом цивилизација“ – цивилизације западне Европе и источне цивилизације засноване на византијском наслеђу, која је такође имала своја историјска „измештања“, нарочито у модерном добу (Трговчевић 2007, 214–215).

Јустинијана Прима у писаним изворима

Са гледишта историографије најзначајнији писани извор о Јустинијани Прими је спис *Περὶ κτισμάτων* (De aedificiis), где аутор, Прокопије из Цезарије (родо се крајем V или почетком VI века, умро је како се обично узима око 565. године) набраја и описује шта је све израђено за време цара Јустинијана I (527–565. године), односно за време његове владавине око 530–552. године. У четвртој књизи описује се Јустинијанова изградња у Илирику. Сва дела приликом изградње Прокопије приписује лично Јустинијану кога реторски претерано уздиже и хвали (Баришић 1955, 17, 20).

Прокопије нам говори следеће: „Међу Дарганима, који живе с друге стране ирачких ираница, врло близу касшела названој Бедеријана, је село по имену Тауресиум из које император Јустинијан, обновитељ римској свети, води порекло. Овде је Император подигао мало, квадратној облика, утврђење са кулама на сваком крају, по којим је и назван ’Теираијана’ и у његовој близини сагради дивну варош, коју је назвао Јустинијана Прима – на латинском језику по значи Прва, како би се одужио својој родитељки“. Прокопије потом наводи да је Јустинијан подигао аквадукт који је снабдевао град изворском водом и наставља са описом: „Не би било лако набројати храмове божије, илалше мајестратора, величину иорши-

ка, лейоџу њрџова, фонџана, улица, куџаџила, џродавница. То је велики и џусџо насеџен џрад, у сваком џоџледу досџојан да буде меџроџола чџџа-ве обласџи. И џаџво досџојансџво је у сџварносџи и имао. Седџшџе је архџеџскоџџе Илирика, џошџо су осџали џрадови изосџајали за њим као џрвџм џрадом џо величини...“ (Еванс 1885, 134–135, Кондић, Поповић 1977, 163).

Неки византијски хроничари, попут Малале, Евгарија и аутора Ускр-шње хронике, наводе да су Јустин I и Јустинијан I Трачани из Бедеријане. Међутим, Агатија сматра да је Бедеријана илирски град. Јован Антиохијски, на пример, наводи вест да је Јустин I, претходник Јустинијана I, из Бедеријане, „касџела коџи се џрџближава илирском Нишу“, и чији је назив касније промењен у *Iustiniana Prima* (Баришић 1963, 133).

У Јустинијановим новим одредбама и прописима у *Novelle XI* 15. априла 535. године, пише да је Јустинијана Прима била црквено седиште територије у чији састав су улазиле провинције Средоземна и Приобална Дакија, Прва Мезија, Дарданија, Превалитана, Друга Македонија и источни део Друге Паноније, без области града Сирмијума. Њена дијацеза обухватала је територију северног Илирика, независно од јурисдикције Солуна. Јустинијана Прима се налазила у Средоземној Дакији, а то се претпоставља, јер се налази на првом месту међу провинцијама које *Новела* набраја. Десет година касније, Јустинијан је *Новелом CXXXI* 18. марта 545. потврдио њена права, али се у њој не наводи Друга Македонија која је припојена Дарданији, а Панонија се помиње у целини (Кондић, Поповић 1977, 164–165).

До несугласица приликом тумачења писаних извора долази због непрецизности, односно могуће двосмислености тумачења области у којој се налазила Јустинијана Прима. Наиме, једни сматрају да се Јустинијана Прима налазила у провинцији Средоземној Дакији, а не у Дарданији. Прокопијева вест да се Јустинијана Прима налази у земљи коју насељавају Дарданци (а то може бити и област данашњег Ниша и горњег Тимока, односно Средоземна Дакија коју насељавају романизовани Дарданци), не имплицира искључиво провинцију у административном смислу те речи. Стога локација Царичиног Града би више одговарала убикацији Јустинијане Приме на том месту. Међутим, теза по којој се Јустинијана Прима убикује на месту данашњег утврђења „Кале“ у Скопљу, заснива се на тумачењу да су се Средоземна Дакија и Дарданија у рановизантијској епохи налазиле спојене у једну провинцију, чиме се објашњава двојако географско опредељење града у писаним изворима. Међутим, ова теза наилази на оспоравање јер су све провинције наведене као засебне територијалне јединице. Такође, постоји и тумачење да је Прокопије поменуо „међу Дарданце“ односно „земље Дарданаца“ са жељом да истакне „тројанско порекло“ Јустинијана, као што је било и раније у писаним изворима наведено за Константина I (у митовима Тројанци су потомци Дарданаца) (Кондић, Поповић 1977, 165).

Један од аргумената који се наводи у прилог убикације Јустинијане Приме на месту данашње тврђаве „Кале“ у Скопљу, јесте да је у писаним изворима наведен земљотрес 518. године који је разорио антички град Скупи и након тог догађаја овај град се више не помиње у писаним изворима. Девет година након тог догађаја, односно 527. године дошао је на власт Јустинијан I, који је одлучио да изгради и обнови градове и утврђења у Илирику. Из овога је закључено да је византијско Скопље наследило права која је некад уживао антички Скупи, само под новим именом Прве Јустинијане. Критичари ове тезе истичу да би Прокопије истакао ту чињеницу као што је написао да је античка Улпијана претворена у Јустинијану Секунду. Такође, критичари ове тезе истичу и то да је Прокопије у свом опису јасно нагласио да је Јустинијана Прима новоизграђени град, подигнут уз село Таурисион. Стога, се одбацују и остали предлози за убикацију новоосноване архиепископије Јустинијане Приме, као што су Наисус, Сардика, Ремезијана, Пауталија, Германија – градови и епископије Средоземне Дакије који се помињу под пуним именима у писаним изворима као активни епископски центри (Evans 1885, 133–134, Кондић, Поповић 1977, 166).

Царичин Град као Јустинијана Прима

Археолошки локалитет Царичин Град налази се у јужној Србији, 7 км северозападно од Лебана, односно 28 км западно од града Лесковца (Кондић, Поповић 1977, 3, Баван, Иванишевић 2006, 7). Налази се на узвишеном и издуженом платоу између Свињаричке и Царичинске реке. На најузвишенијој тачки локалитета налази се Акропољ неправилног полигоналног облика. Око Акропоља се простире Горњи или Средњи град, који га у северном делу скоро кружно опасује, док се на југу према Доњем граду сужава. Доњи град је мање-више правилан наставак виших делова утврђеног насеља и обухвата издужени део платоа који се пружа у правцу југо-истока. Укупна површина насеља, које је опасно бедемом са кулама је око 7 хектара (Кондић, Поповић 1977, 17).

Локалитет први пут помиње Мита Ракић у листу *Ошацибина* 1880. године. Истраживања на овом локалитету почела су 1912. године под руководством археолога Владимира Петковића открићем такозване Епископске базилике на Акропољу. Истраживања локалитета су настављена тек 1936. године и трајала до 1940. године, а потом по завршетку Другог светског рата настављена и са мањим и већим прекидима трају до данас (Кондић, Поповић 1977, 8–9, Баван, Иванишевић 2006, 12–15).

У смислу урбане целине Царичин Град је оцењен као утврђено византијско насеље. Претпоставку о убикацији Јустинијане Приме на месту Царичиног Града први је изнео Владимир Петковић 1912. године (Кондић, Поповић 1977, 20, 163).

Као једна од главних теза за убикацију Јустинијане Приме као Царичиног Града наводи се да он није подигнут изнад старијег насеља. Ипак, Прокопијев опис да се град налази недалеко од кастела Бедеријана, поред утврђеног села Таурисион, од неколико детектованих кастела у непосредној близини Царичиног Града, два изгледа ни не предходе Јустинијановом времену, а неки од тих кастела још нису ни археолошки истражени (Кондић, Поповић 1977, 166–167). Као једна од хипотеза за убикацију кастела Бедеријана предлаже се рановизантијско утврђено насеље на данашњој локацији села Злата око 14 километара ваздушном линијом северно од Царичиног Града (Милинковић 2009, 241–244).

Такође, из писаних извора позната су имена три архиепископа: Catellianus (око 535. године), Venenatus (око 553. године), Iohannes (око 591–602. године). Оловни печати нађени на Царичином Граду нису потврдили тачност предложене идентификације са Јустинијаном Примом, иако се претпоставља да се у два случаја ради о архиепископским печатима, ипак није доказано да су припадали архиепископима Јустинијане Приме (Кондић, Поповић 1977, 166–167).

Међутим, значајан налаз који доприноси тези убикације Јустинијане Приме на овом месту јесте капител с монограмом Јустинијана I, пронађен у такозваној базилици са трансептом (слика 1) (Баван, Иванишевић 2006, 53).

Урбанистички склоп Царичиног Града садржи комплекс катедралне цркве са просторијама које могу одговарати епископској палати на истакнутом положају Акропоља. Да би се дошло до њих потребно је дугим улицама доћи до кружног трга на коме су у средишту детектовани остаци статуе (могуће императорове), а поред тога и налази осам цркава, два купатила, аквадукта, улица са портицима и радњама. Дакле, Прокопијев опис града, могуће преувеличан, ипак одговара неким деловима описа.

Ипак, очекиван одговарајући натпис који би коначно доказао да је Царичин Град заиста *Iustiniana Prima* ни до данас није пронађен. А имајући у виду да натписи са називом места представљају ретке археолошке налазе, питање је да ли ће се икад он и пронаћи.

Данас код већине научника преовладава мишљење да се остаци Јустинијане Приме налазе на Царичином Граду, те се овај локалитет због тога и у јавности представља као Прва Јустинијана (слика 2), иако методолошки још увек нису преиспитане све хипотезе за убикацију овог града (Милинковић 2009, 239–246).²

2 У пројекту повезивања археолошких локалитета у туристичку туру „Путеви римских императора у Србији“, локалитет Царичин Град је означен као Јустинијана Прима (Electronic document, www.politika.rs/scc/clanak40537/Економија/Профит-на-друмовима-римских-императора, accessed June 29, 2016). О проблему „Римских императора и конструкције идентитета у модерној Србији“ писали су Зорица Кузмановић и Владимир Д. Михајловић (Kuzmanović, Mihajlović 2015, 416–432).

Сер Артур Еванс у контексту истраживања Јустинијане Приме

Име села Таор помиње се као један од главних података за тумачење локације родног места цара Јустинијана I. У неким интерпретацијама ово тумачење, како ћемо видети, повезано је са истраживањима чувеног британског археолога сер Артура Еванса (1851–1941. године) иначе познатог по открићу локалитета минојске културе у Кнососу на Криту.

Артур Еванс у свом делу *Antiquarian Reaserches in Ilyricum IV* у поглављу под називом *Skupi, Skopia and the Birthplace of Justinian*, првобитно датује „Куршумли хан“ у Скопљу у рановизантијски период у коме препознаје купатила и тржнице из Прокопијевог описа Јустинијане Приме. Међутим, већ у наредној реченици истиче да је овај хан ипак турског порекла (Evans 1885, 147–148). А. Еванс је „стари Безистан“ и „скопски аквадукт“ датовао у период Јустинијана I (Evans 1885, 149–152). За највећи допринос популарности „дарданско-скопске тезе“ о убикацији Јустинијане Приме код данашњег Скопља, заслужно је управо ово дело А. Еванса. У њему он износи претпоставку да је након страдања у земљотресу 518. године античког Скупија (којег је лоцирао код данашњег села Злокућане у непосредној близини Скопља), цар Јустинијан изградио нови град на повољнијој позицији за одбрану, изнад обале реке Вардар у центру данашњег Скопља. Нови град је назвао по себи Јустинијана Прима (Evans 1885, 134).

Еванс запажа имена два села, Таор и Бадер, у близини Скопља која су „упадљиве“ сличности као утврђења Tauresium и Bederiana поменутих код Прокопија као родна места Јустинијана I. У околини села Таор А. Еванс је пронашао утврђење из касноантичког периода, али који није одговарало опису Прокопија, пошто је имало више од четири углова односно кула. А. Еванс свеједно закључује да је исувише велика коинциденција постојање касноантичког утврђења, на тој локацији и у близини села са таквим именом (Evans 1885, 141–145).

Примера ради, да су се дешавала нагађања око процењивања старости локалитета сведочи још једно дело сличног карактера. У делу *Пешице кроз Босну и Херцеговину за време усџанка 1875. године*, сер Артур Еванс истиче да се слаже са, својим такође познатим колегом, Џоном Гарднером Вилкинсоном³ у погледу порекла Старог моста у херцеговачком граду Мостару. А. Еванс је у том делу забележио да „*брандиозност дела и облик лука... њошврђују његово римско њорекло*“ (Jezernik 2007, 7, 224, 228). Претпоставке о томе ко је дао наредбу за изградњу моста биле су углавном везиване за римске царе Трајана или Хадријана, мада код неких

3 Џон Гарднер Вилкинсон један од оснивача британске египтологије, такође балкански путописац, написао је дело *Далмација и Црна Гора: с њушовањем у Мосџар и Херцеговину*, 1848. године (Jezernik B. 2007: 7, 224).

дава у балканској историографији и европској историографији XIX века (Todorova 2006, 309–347).

На формирање ових тумачења осим политичке стварности, утицали су и интелектуални дискурси. Код истраживача викторијанског (1837–1901. године) и едвардијанског доба (1901–1910. године) јак утицај на перцепцију простора изван „језгра“ британске националне државе вршили су актуелни научни дискурси просветитељства и романтизма (Babić 2010, Babić 2012, Hingley 2000, Hingley 2005, Mihajlović 2012).

Крајем XVIII века, под утицајем просветитељства, настала је вера у моћ људског разума помоћу кога се може постићи побољшање услова живота, увећати слобода и постићи свеопшти напредак. Као носилац универзалног „цивилизацијског процеса“ постављена је „култура Запада“. Уместо религијских догми заснованих на сујеверјима, ирационалностима и митовима, створена је вера у идеју прогреса заснована на образовању, изучавању наука које поспешују људски разум да активно сазнаје и организује природу и људско друштво. Нешто касније с развојем индустријализације, развија се и критика друштва под утицајем романтичарски парадигме, која је истицала значај националног духа, херојства, маште, дубоке везе човека са природом и прошлошћу (Ђорђевић 2009, 24–28, Расел 1998, 478–671, Todorov 1994).⁴

У другој половини XIX века, код неких британских истраживача постојали су империјални мотиви истраживања простора ван своје националне државе. Створен је мит о Британској империји као легитимној наследници Римског царства (Римско царство тумачено је као преносилац знања, помоћу латинског језика, из области филозофије и уметности античке Грчке, удаљеним народима – ван медитеранског простора). У модерном добу Британија је преузела „цивилизаторску мисију“, „морално право и обавезу“ да тековине западноевропске културе („цивилизације“), преваходно индустријализације, „пренесе“ народима који су окарактерис-

4 У периоду академског успостављања археологије као научне дисциплине, јак идејни утицај десио се под упливом идеје о еволуцији друштва у антропологији (створеној по узору на истраживања Чарлса Дарвина у еволуционој биологији). Амерички антрополог Луис Морган је, по тој идеји, створио шему развојних фаза човечанства, према технологији и начину привређивања. Ова шема се састојала од следећих фаза: дивљаштво, варварство и цивилизација, односно ловачко-сакупљачка привреда, пољопривреда и писменост. По енглеском антропологу Едварду Барнету Тајлору све културе, односно људска друштва, морају проћи кроз ове фазе развоја. Ове и сличне идеје, везане за унилинеарни еволуционизам, односно еволутивни прогрес, створиле су основу за класификовање људских друштава и проучавање оних који „одступају“ од образаца везаних за „цивилизоване западно-европске културе“ (Палавестра 2011, 69–151, Џонсон 2008, 161–178, 194–198). Под утицајем учења једнолинијског еволуционизма често је долазило до погрешног тумачења технолошких достигнућа које су остварили народи „ван-западних цивилизација“. Познат пример јесте претпоставка многих аутора да Индијанци у преколумбовској Америци нису могли подићи комплексне грађевине, па су њихову изградњу приписивали Египћанима или Атлантиђанима (Jezernik 2007, 227).

ани као „дивљи“, односно „варварски“, због непоседовања те врсте технолошких достигнућа. Такође, потребно је истаћи да је британски империјализам дошао и као својеврсни одговор на национална уједињења Немачке и Италије, Француска империјална дејствовања и друге политичке догађаје тог доба (Babić 2010, Cannadine 1983, 112, 126, Hingley 2000, Hingley 2005, Mihajlović 2012).

Многи путописци са запада, посећивајући просторе балканског полуострва током XIX века, архитектонска здања Османлија грађена у XVI и XVII веку сматрали су исувише величанственим да би их могли припасти исламском наслеђу. Наслеђе Османлија перципирано је као инфериорније од класичног античког наслеђа на том простору Медитерана, а неки аутори оспоравају османску културу у тој мери да Турке називају „азијским варварима у Европи“ (Jezernik 2007, 5–7, 225–227).

Дакле, тумачење Артура Еванса, несумњиво великог археолога и научног ауторитета свог доба, дала су значајан допринос афирмацији археолошких истраживања, и без постојања метода анализа данас доступних савременим истраживачима, представљају велики научни напредак тог доба. Податке око тумачења старина насталих, како је касније доказано, у периоду османске управе Балканом, а које је А. Еванс приписао византијском периоду, треба анализирати са становишта променљивости научних парадигми и контекста истраживања, односно реинтерпретације тумачења под утицајем нових сазнања.

Почеци наратива о аутохтоности Словена, словенство римских царева – како је Јустинијан I постао Управда

Генеза наратива о словенству Јустинијана I сеже неколико векова уназад. Потреба за оживљавањем овог наратива дешавала се у више наврата у различитим историјским/политичким контекстима. У складу са развојем критичке историографије као научне дисциплине, одвијало се и оспоравање теза којима је доказивано наводно Јустинијаново словенско порекло. Ову тезу још средином XX века оспорио је српски историчар и академик Никола Радојчић (1882–1964. године) у својој студији из 1940. године, под називом *О њобожњем словенском њореклу цара Јустинијана*. Због поновне велике популарности тврдње да је цар Јустинијан Словен, историчари Мирослав Јовановић и Радивој Радић објавили су 2009. године, у књизи *Криза историје. Српска историографија и друштвени изазови краја 20. и њочетика 21. века*, главне поставке студије Н. Радојчића из 1940. године, с циљем да се скрене пажња на актуелизацију овог наратива и његово истраживање (Јовановић, Радић 2009, 212–217).

Желећи да оквирно покаже колики би био број радова у којима се помиње словенство цара Јустинијана, Никола Радојчић навео је пример једног дела Рафаела Кантареле, италијанског филолога и хеленисте (1898–1977. године). У наведеном делу, заправо издању грчке песме о Велизару, у додатку, како Радојчић наводи, налазе се сабране обраде легенди о овом војсковођи уз кога се помиње и цар Јустинијан. У библиографском списку Кантарела је навео двестаседам дела. Никола Радојчић напомиње да се овај број дела сигурно може удвостручити ако би се навео списак свих важнијих дела у којима је Јустинијан поменут као Словен (Радојчић 1940). Он је то закључио следећим речима: „*Била би заиста смешна и ганџубна докџиринарностџ, ако бџх и џокушао овде нанизати све џисце који су џриказивали цара Јустџинијана као Словена. (...) Већ је број истџоричара који су џисали о великоме цару џџроман, а када се џима догају још џравници и боџослови, онда џостџаје неџреџледан*“ (Радојчић 1940).

Историчар Никола Радојчић у својој студији из 1940. године показао је да је спис *Iustiniani vita*, приписиван опату Теофилу (словенски превод имена је Богомил), наводном васпитачу Јустинијана I, заправо позни фалсификат из XVII века. Наводно словенско порекло цара Јустина I (518–527. године), односно његовог нећака Јустинијана I (чије се име приликом заступања тезе о словенском пореклу преводи словенским именом Управа) први је покушао да докаже Никола Алеманус (1583–1626. године), управник папске библиотеке у Ватикану. Он је своју тврдњу засновао на већ поменутом спису *Iustiniani vita*. Касније су и многи други истакнути историчари прихватили ову тезу Николе Алемануса, без подробнијег истраживања порекла списка. Историчари Едвард Гибон (1737–1794. године), Леополд Ранке (1795–1886. године) и Алфред Рамбо (1842–1905. године) су неки од њих (Јовановић, Радић 2009, 213, Радојчић 1940). Спис *Iustiniani vita* је фалсификат Ивана Томко Марнавића, који је спис саставио маштом повезујући и преиначавајући историјски позната имена и догађајне чињенице, а податке је преузимао углавном из дела Мавра Орбинија, Јакова Лукарића, *Барскоџ родослова* и *Црквених лейџоџиса* Цезара Баронија (Јовановић, Радић 2009, 212–217, Радојчић 1940).

Мавро Орбин (Мавар Орбини) (живео у другој половини XVI – првој половини XVII века) дубровачки бенедиктински монах, био је први историчар који је прогласио цара Јустинијана Словеном у свом делу *Краљевство Словена* (*Il regno degli Slavi*) објављеном 1601. године у Пезару (Barišić, Samardžić, Ćirković 1968, 5–16, 21). Осим Јустинијана, прогласио је Словенима византијске царева Леона и Јустина (претходника Јустинијана), три владара Светог римског царства, низ римских царева и готово све европске народе (међу којима набраја: Трачане, Дачане, Илире, Готе, Аваре, Амазонке, Македонце итд.). Словенство ових народа и владара, експликовао је својим ставовима препуним маште. Тим поступком настојао је да докаже аутохтонство Јужних Словена на просторима да-

Мавро Орбин припадао је такозваној школи хуманистичке историографије, по којој се историја није схватала искључиво као научна дисциплина, већ и као вештина и уметност (*ars historica*). Одлика такве школе је систематичност у потрази за истином и веровање да се истина може пронаћи систематским прегледом и излагањем података из доступне литературе, односно историјских, географских и литерарних дела. Таквим стилем је тежио и М. Орбин. У својим делима унео је, осим лично испитаних података, и податке које није преиспитивао, већ преузимао од других аутора, чија дела лично никада није видео. Такав метод рада, уобичајен у хуманистичкој историографији, неретко је доводио читаоце у заблуду о ширини ерудиције аутора и прецизности обилно изнетих информација. Занимљиво је да је Орбин преданим систематским радом „наштетио“ свом делу. Наиме, М. Орбин је у *Краљевстџу Словена*, са жељом да дело буде што потпуније, зарад по њему објективније реконструкције словенске прошлости, уносио и она дела која нису имала „благослов“ римокатоличке цркве. У периоду у ком је М. Орбин живео (друга половина XVI – прва половина XVII века), постојала је пракса „осуђивања и проклињања“ јеретичких дела и аутора, од стране римокатоличке цркве. Орбиново *Краљевстџо Словена* је 1603. године уврштено у *Индекс забрањених књиџа* (*Index librorum prohibitorum*). Одлучено да ће остати „забрањено“ све „док се у њему не избришу имена јеретика која се цитирају на више места“ (највише се односило на дела немачких протестантских историчара) (Barišić, Samardžić, Ćirković 1968, 29). У псеудоисториографским круговима податак о искључивању Орбиновог дела се потенцира као један од доказа словенског порекло римских царева и других народа. По њима „званична историографија“ не признаје тобожњу словенску аутохтоност на просторима Балкана због „ватиканске забране“.⁶

Орбин је стварао у периоду комплексних политичких збивања. Преокупираност идејом пансловизма, из које су се изродиле протоилирске идеје, настала је у специфичном историјском тренутку.⁷ Далматински

6 Posavske novosti 2017 „Kraljevstvo Slovena“ u rukama čitalaca, Electronic document, <http://www.posavskenovosti.com/component/k2/item/1062-kraljevstvo-slovena-u-rukama-citalaca>, accessed September 29. 2017.

Србија данас, 2014 *Књиџа коју је Ватикан забранио: Краљевстџо Словена*, Electronic document, <https://www.srbijadanas.net/knjiga-koju-je-vatikan-zabranio-kraljevstvo-slovena/>, accessed September 29. 2017.

7 Како Зденко Златар наводи реформаторске тенденције у Шпанији биле су уништене до 1580. године, те контрареформација није била потребна на Ибериском полуострву. Међутим, у Италији, нарочито у државама независнијим од Ватикана (попут Венеције, Фиренце и Савоје), ренесанса је представљала својеврсну идеолошку конкуренцију контрареформацији. Наиме, ренесанса је насупрот контрареформацијском покрету била поборница толерантније политике према „јеретичима“ (протестантима, муслиманима, Јеврејима), и према Османском царству. Контрареформацијски покрет је иступао не само против реформацијских облика у Европи, већ и према Османском царству које се сматрало оличењем снага „зла“ у „судбинској борби“ из-

хуманисти тог периода своја дела су стварали под утицајем католичког прозелитизма, као и реформације, политичког контекста шпанских империјалних планова и аустријског апсолутизма. Такође на њихов рад утицала је присутност *Horror Turcorum*-а, и како се показало, прерана нада у ослобођење Балканског полуострва од владавине Османског царства (Mihajlović 2013, 809–810, 814). У таквим друштвено-политичким приликама антички етноним Илири био је подобан за именовање актуелних етничких и других заједница. Идеја за изједначавање Словена са Илирима настала је с циљем стварања континуитета између наслеђа античких градова овог региона и потоњег словенског становништва. Касноантички писани извори, којима су се служили европски интелектуалци тог периода, описивали су Словене као уништитеље римског Илирика. Таква „репутација“, по замислима далматинских хуманиста, због поменутих околности, могла се променити истицањем језичког континуитета, као битног доказа континуитета античког наслеђа. Латински језик у форми вернакулара коришћен је као доказ етничке истоветности античких народа и потоњег становништва (Mihajlović 2013, 810).⁸

Битно је напоменути, како Зринка Блажевић наводи, да се *„Орбиново дело ‘Краљевство Словена’ њо својим квалитетима може мерити с најважнијим остварењима средњоевропске историографске продукције на размеђи хуманизма и барока. Осим тога представља и једну од најра-*

међу „Добра“ и „Зла“, нарочито схватаном у контексту крсташких ратова. У контексту Балкана и Блиског Истока, Османско царство је поимано као угњетавач великог броја хришћана са тих подручја. Словенски народи постали су у жижи интересовања ватиканске политике, као ослонац у борби Запада против Османског царства. Зденко Златар на овом месту наводи да је, крајем XVI и почетком XVII века, успостављена мрежа противосманских владара под духовним вођством папе Клементa VIII. У ту мрежу владара спадали су и разни владари италијанских државица, нарочито оних под сенком Шапаније, која је након 1555. године доминантна на Апенинском полуострву. По З. Златару тежња тих владара је била да досегну додатни престиж помоћу освајања ваниталијанскихседа и титула. С тим у вези била су и њихова интересовања о балканским Словенима. Дакле, Орбиново дело настало је из потребе за добијањем додатних информација о историји средњовековних држава, уништених од стране Турака, с циљем њиховог ослобођења и запоседања под круном хришћанских владара (Zlatar 2011, 15–20).

- 8 У Орбиновом делу уочава се поступак истицања низа елемената (попут језика, порекла, заједништва) карактеристичних за изградњу социјалних идентитета. Имајући у виду шири друштвено-политички контекст, можемо закључити да је Орбиново дело настало у кризном периоду. Кризне периоде Загорка Голубовић препознаје као периоде у којима долази до мењања традиционалних образаца идентитета. Услед постојања социјалних немира долази до стварања нестабилног окружења, те се решење „за излазак из кризе“ проналази у враћању традицији, фиктивној стабилности, односно у очувању непроменљивих општеприхваћених вредности заједнице итд. (Golubović 1999, 26–36, 53–62). Стога, начин Орбиновог писања у делу *Краљевство Словена* можемо протумачити као покушај конструкције новог идентитета – идентитета Словена као Илира. У потоњим вековима, ово дело ће бити основа за низ нових идентитетских конструкција, али и територијалних претензија (Mihajlović 2013, 805–808).

нијих формулација њансловенске идеологије с далекоснажним утицајем у читавом словенском културном кругу, али и у ширем европском контексту“ (Blažević 2011, 11). Дакле, Орбинов рад заузима место „битне карике“ у развоју историографије као научне дисциплине. Међутим, проблем настаје када се подаци из Орбиновог *Краљевства Словена* некритички преузимају зарад доказивања теза оповргнутих у предходним временима (на пример словенство Јустинијана I).

Скопље као Јустинијана Прима

Иван Микулчић подржао је тезу Артура Еванса о убијацији Јустинијане Приме код данашњег Скопља. И. Микулчић наиме, предлаже „Кале“, скопско утврђење као локацију Јустинијане Приме. Локалитет „Кале“ је 45 метара високо терасасто узвишење изнад леве обале реке Вардар у данашњем центру града Скопља. Налази се 4 километара низводно (источно) од римског локалитета Скупи. На локалитету постоје остаци од праисторијског до турског периода, а до 1951. године утврђење је било коришћено за потребе стационирања војног гарнизона. Године 1953. вршена су прва археолошка истраживања, 1963. утврђење је било тешко оштећено у земљотресу, а већ 1967. године су настављена археолошка ископавања. Осим праисторијских остатака, откривено је и насеље из раноантичког периода датовано у V–IV век п.н.е. И. Микулчић, један од слојева датује у касноантички период, када је по њему насеље заузимало простор од 2,3 хектара величине, а за изградњу су коришћене сполије са оближњег римског града Скупија (слика 3). У предходним анализама Б. Бабић је 1973. године овај слој датовао у XI век. Међутим, Иван Микулчић аналогним упоређивањем стила градње фортификације у VI веку, закључује да око 200 утврђења из Северне Африке, са Блиског Истока, Бугарске и Грчке има исти начин изградње као и тај део фортификације локалитета „Кале“, те закључује да је „стара претпоставка А. Еванса из XIX века тачна (датовање у период Јустинијана I)“ (Микулчић 1996, 298–299). Као прилог тези датовања у рановизантијски период овог слоја, наводи се монументални, добро очувани (42 лукова) аквадукт који је спроводио воду са планине Црне Горе код Скопља до „Кала“. Иначе овај аквадукт код К. Петрова, године 1962. датован је у XVI век као турски. На остатке фортификације из VI века, по И. Микулчићу дозидани су средњовековни остаци од X – XI века, до XVII – XVIII века, али да се захваљујући доброј градњи, део зида из VI века добро сачувао упркос словенској инвазији у позном VI веку (Микулчић 1996, 300–301). Микулчић наводи да се из писаних извора може реконструисати и историја Скопља као Јустинијане Приме, чији остаци се по њему „несумњиво“ налазе на овом месту. Након словенске инвазије град је био пуст, то јест ненасељен од касног VII века

до VIII века, када Ромеји поново успостављају на њему своју војну посаду (Микулчић 1996, 306).

Један од занимљивијих примера коришћења анахроних података и занемаривање одређених чињеница како би се доказао континуитет македонске нације, „генетска“ и „лингвистичка“ повезаност савременог македонског становништва са античким Македонцима, јесте рад Ристе Стефова, *Историја на македонски народ од антички времиња до денес*, где се за Јустинијана I каже да је говорио на језику са „*иешким варварским акценцијом*“, а пошто је рођен у „*Таору у близини Скопља у Републици Македонији*“ онда аутор претпоставља да је то „*словенски или може бити македонски акценат*“. Иако аутор говори да „нема валидних доказа за македонско порекло Јустинијана“, он ипак говори да је Јустинијан I „син словенског сељака из Скопља“ Сабатиуса кога су у почетку звали Петарус односно Петар, а да му је неофицијално име било Управа која је касније заменио за име Јустинијан (Стефов 2008, 342–343).

Као заступник тезе убикације Јустинијане Приме на простору тврђаве у Скопљу, цитирајући податке Артура Еванса и Ивана Микулчића, Басил Чулев истиче да је „*битно најоменути да су српски научници погрешно проценили и промовисали археолошко налазиште Царичин Град као моју локацију Јустинијане Приме*“, зато што је по њему овај локалитет саграђен декаду после 535. године коју *Новела 11* помиње као датум изградње Јустинијане Приме (Chulev 2015). Такође, наводи да је 7 хектара овог локалитета исувише мало за град описан у писаним изворима као велики, да на овом локалитету такође не постоје велики тргови и чесме које Прокопије помиње... Такође, овај аутор се користи делима путописног карактера с краја XIX века, како би оправдао тезе о наводном словенском пореклу Јустинијана I, говорећи о њему као Перушу Управди, сину Истока из оближњег села Таора (Chulev 2016). Легитимитет ове тезе додатно се остварује истицањем научног ауторитета Артура Еванса, али се при томе не анализирају истраживачки контексти у којима је А. Еванс тумачио доступне податке.

Прошлост и конструисање националног идентитета у Републици Македонији

Македонска историографска дела су можда нарочито подложна стварању историјских митова, јер је ова република део најскоријих и најоспораванијих државотворних настојања на Балкану, а њена ситуација се додатно искомпликовала независношћу коју је стекла 1991. године. Након пада социјализма у бившој Југославији, тумачење историје у бившим републикама постаје много етноцентричније. У Македонији легитимитет

независној држави даван је између осталог преформулацијом старих, али и измишљањем нових митова, који су итекако наилазили на отпор код страних историчара (Brunnbauer 2003, 294).

Генезу феномена истицања античког порекла Македонаца, у македонској историографији и јавном дискурсу, потребно је пратити у контексту настанка националних држава на Балкану. Променљивом тумачењу националне прошлости допринео је недостатак очуване „свести“ о конкретном етничком пореклу словенског становништва, које је вероватно у доба досељавања Словена на Балканско полуострво, у различитима периодима и групама, населило ове области (Markovich 2013, 236). Стицањем независности од османске управе, територија данашње државе Македоније постала је предмет претензије три независне балканске државе. У том периоду код локалног становништва постојао је слаб покрет за аутономију и још није било изграђене националне свести. Један део становништа прихватио је било који од већ изграђених блиских балканских националних идентитета. У научној литератури постојале су хипотезе о Македонцима као „вештачки створеној нацији“, међутим ове хипотезе касније су оспорене (Трговчевић 2007, 218–219).

С краја XIX и почетком XX века, на територији која данас припада углавном Републици Македонији, међу становништвом вршио се јак културни и образовни утицај од стране српских, бугарски и грчких свештеника и учитеља (Markovich 2013, 235). У овом периоду, међу становништвом словенског порекла, одигравао се процес трансформације етно-религијског или прото-националног идентитета у нови – национални идентитет. Основа за формирање будућег националног идентитета био је православно-хришћански идентитет, а у мањој мери утицале су и језичке сличности са српским односно бугарским језиком. Постоје подаци да су се исти становници, у кратком периоду, изјашњавали као Срби, Бугари или Грци у зависности од доступности локалних учитеља, односно свештеника, који су доприносили јачању идеја о припадности нацији. У процесу јачања националног идентитета велику улогу играли су митови о херојима потеклих из те регије. У овим митовима долазило је до присејдињавања различитих историјских сећања и национализовања хероја, с циљем да се креира приснији осећај припадности нацији. Постоји пример локалних бугарских учитеља, који су својим ученицима говорили да је Александар Велики био најпре Бугарин, него Грк (Markovich 2013, 235–238).

До 1944. године није било политичког субјекта по имену Македонија. По оснивању Македоније као једне од шест република социјалистичке Југославије, одмах су започети процеси изградње нације којим је већина словенског православног живља претворена у „Македонце“. Пре тога, етнички идентитет живља на том подручју био је оспораван,

а македонска национална свест била је ограничена углавном на мале интелектуалне кругове и углавном као одговор на чврсту бугарску асимилациону политику. Осим Бугарске, националну афирмацију Македонаца оспоравале су и Србија сматрајући Македонце „јужним Србима“ и Грчка, која је Македонију сматрала југословенском комунистичком творевином оспоравајући њен назив, државне симболе (древно сунце Вергине) и интеграцију у међународне организације. У скорашње време и Албанија, бранећи албанску мањину у сукобима, оспорава неке елементе националног идентитета Македонаца (Brunnbauer 2003, 295–298). Покушаји да се национално порекло лоцира у давну прошлост ствара у историографији тенденцију формирања митова, а та тенденција је појачана притисцима ривалских историографија. Године 1996. у Републици Македонији уведен је Закон о научном истраживању који експлицитно забрањује приватно финансирање истраживачких установа на пољу историје, с циљем да се „открије истина о македонској историји и ослободи од страних утицаја која намећу своја гледишта“. Сви значајнији догађаји и личности за које би се могло тврдити да припадају „македонској историји“ већ су били укључени у националне исказе суседних земаља (Brunnbauer 2003, 298–299).

Слично објашњење за настанак анахроних наратива у македонским историографским делима нуди Нада Проева, истичући да су они настали углавном због „принципа примордијалности“ или такозваног „историјског права на територију“. Наиме она каже да „овакви наративи јачају солидарност заједнице, да се њима затварају границе и потенцира разлика са другима“ (Proeva 2010, 180). Она наводи да су македонски национални митови настали као реакција на негирање македонског идентитета и државотворности код националних митова других народа на Балкану као што је *џанхеленска теорија* грчког романтизма, *албански националкомунизам* из времена Е. Хоџе (који користи *џанилирску тезу* ограничену на Балкан, такозвани *балкански џанилиризам*) и *бујарски џанипракизам* (Proeva 2010, 181). Проева наводи да су нарочито „деликатни односи“ са албанским политичарима који подржавају *џанилирску тезу* коришћењем термина „славо-Македонци“ који на тај начин објашњавају етногенетски процес у циљу доказивања историјског права на територију (по *џанилирској тези*: „*Славомакедонци* су у Македонију дошли у VI веку са територије иза Карпата, те стога немају никакве везе са античким Македонцима, а према томе ни право на име Македонија, и да то име у суштини припада Албанцима, који су, директни наследници Илира“) (Proeva 2010, 185). Проева наводи да је због таквих изјава покренут „процес одбране имена и идентитета Македоније“, тако што је Влада Републике одвојила велика средства за археолошка ископавања, обнову грађевина у класицистичком стилу и постављење групе статуа на централном скопском тргу чиме би се очигледно приказао континуит-

ет националне историје од антике до данас (између осталих постављена је и монументална скулптура Јустинијана I, слика 4) (Proeva 2010, 197–200). Пројекат обнове града под именом „Скопје 2014“ имао је за циљ стварање националног брэнда како би се привукао већи број туриста и инвеститора тиме што ће се показати да је град „аутентична европска метропола“, што већим отклоном муслиманских и албанских споменика који нису препознати као „европско наслеђе“ (Graan 2013, 161, 166–170).

Митови о пореклу (античка Македонија, Александар Македонски као отац нације), митови о континуитету (од праисторије, антике, средњег века до данас), митови о виктимизацији (жртве политика великих суседних нација), се могу препознати код националистичко оријентисаних историчара у Македонији, чија дела треба да дају „идентитет члановима једне нације и задовоље њихову емоционалну потребу да буду осим тога и део сјајне традиције“ (Brunnbauer 2003, 300–317).

Аргументи у конструкцији наратива о словенству Јустинијана, односно Јустинијани Прими лоцираној у делу данашњег града Скопља, заснивали су се на тумачењу предходних истраживања ван контекста њиховог настанка и некритичком преузимању података добијених из тих истраживања, односно занемаривању потоњих нових сазнања која су довела до реинтерпретације пређашњих тумачења. Услед непостојања потпуних података у очуваним писаним изворима, произвољно тумачени археолошки налази послужили су у процесу креирања националног континуитета, употпуњавајући поједине пређашње наративе, настале у околностима ограничености процеса тумачења, а некада и свесно креиране са намером да измене или допуне недостатке у тада доступној грађи. Жељени континуитет етничитета нације остварује се претензијом да се византијско наслеђе, схватано као карика која повезује претходне епохе живота овог становништва са потоњим епохама, укључи у наратив помоћу наводних доказа о словенству цара Јустинијана, као и наводним разрешењем проблема убикације Јустинијане Приме. Овакава дела не преиспитују променљивости научних парадигми и контексте истраживања, те се реинтерпретације тумачења под утицајем нових сазнања „отежано“ прихватају. Такође, у јавном дискурсу на основу оваквих интерпретација, јављају се односи компетиције за права на поседовање наслеђа, чиме се настоји спречавање других нација да полажу право на исте „епизоде из прошлости“. Дакле, може се закључити да историографска дела, која потпомажу стварању националних историјских митова, попут наводног словенства Јустинијана I, иако се може сматрати да су настала, као и остала историографска дела, са циљем добијања сазнања о догађајима, актерима или процесима у прошлости, више одговарају приказу тежњи актуелних друштвених актера.

Литература

- Babić, S., 2001 Janus on the bridge – A Balkan attitude towards ancient Rome, *Images of Rome – Perceptions of ancient Rome in Europe and the United States in the modern age*, R. Hingley (ed.), *Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series No. 44*, 167–182.
- Бабић, С., 2008 *Грци и друји – античка њерцеиција и њерцеиција антике*, Clio, Београд.
- Babić, S., 2010 Prošlost kao Drugi – Drugi kao prošlost, *Etnoantropološki problemi* 5–2, 259–268.
- Babić, S., 2012 Klasični uzori i kako ih steći. Prilog razmišljanju o ulozi klasične starine u obrazovanju, *Antropologija* 12–3, 41–52.
- Babić, S., Kuzmanović, Z., 2015 Balkan kao vremenska odrednica – Diskurs balkanizma u srpskoj arheologiji, *Etnoantropološki problemi* 10–3, 539–555.
- Баван, Б., Иванишевић, В., 2006 *Ivstiniana Prima – Царичин Граг*, Народни музеј Лесковац, Лесковац.
- Bakić-Hejden, M., 2006 *Varijacije na temu 'Balkan'*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju I.P. „Filip Višnjić“, Beograd.
- Баришић, Ф., 1955 Прокопије, *Византијски извори за историју народа Јуџославије I*, Посебна издања ССХЛI, Византолошки институт, САН, Београд, 17–86.
- Баришић, Ф., 1963 Досадашњи покушаји убикације града Justinijana Prima, *Зборник Филозофског факултета VII-1*, Београд.
- Barišić, F., Samardžić, R., Ćirković, S., 1968 *Mavro Orbin Kraljevstvo Slovena*, Srpska književna zadruga, Beograd, Electronic document, http://istorijabl.weebly.com/uploads/9/8/3/5/9835868/mavro_orbini_kraljevstvo_slavena.pdf, accessed June 11. 2017.
- Blažević, Z., 2011 „Kraljevstvo Slavena“ Mavra Orbinija – (re)produkcijски оквири и рецепцијски хоризонти u четристолетном трајању“, *Radovi sa znanstvenog kolokvija, Radovi* 43, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 11–14.
- Brunnbauer, U., 2003 Drevna nacionalnost i vjekovna borba za državnost: Historiografski mitovi u Republici Makedoniji (BJRM), *Historijski mitovi na Balkanu: zbornik radova*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 291– 328.
- Goldsvorti, V., 2000 *Izmišljanje Ruritaniје. Imperijalizam mašte*, Geopoetika Biblioteka Humanitas, Beograd.
- Golubović, Z., 1999 *Ja i drugi: Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Republika, Beograd.
- Graan, A., 2013 Counterfeiting the Nation? Skopje 2014 and the Politics of Nation Branding in Macedonia, *Cultural Anthropology* 28–1, American Anthropological Association, 161–179.
- Ђорђевић, Ј., 2009 *Postkultura: Uvod u studije kulture*, Clio, Beograd.
- Evans, A., 1885 Antiquarian Reaserches in Ilyricum IV: Skupi, Skopia and the Birthplace of Justinian, *Archaeologia* 49–1, London.
- Zlatar, Z., 2011 Kraljevstvo Slavena u međunarodnom političkom, ekonomskom i kulturnom kontekstu (o. 1550.-1610.), *Radovi sa znanstvenog kolokvija, Radovi* 43, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 15–36.

- Jezernik, B., 2007 *Divlja Evropa. Balkan u očima putnika sa Zapada*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Јовановић, М., Радић, Р., 2009 *Крива историје. Српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века*, Библиотека *Serbica* – 2, Удружење за друштвену историју, Београд.
- Kitromilides, M. P., 1996 'Balkan mentality': history, legend, imagination, *Nations and Nationalism* 2–2, 163–191.
- Кондић, В., Поповић, В., 1977 *Царичин Град. Утврђено насеље у византијском Илирику*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- Kuzmanović, Z. Mihajlović D. V., 2015 Roman emperors and identity constructions in modern Serbia, *Identities: Global Studies in Culture and Power* 22–4, 416–432.
- Markovich, G. S., 2013 Patterns of National Identity Development among the Balkan Orthodox Christians during the Nineteenth Century, *Balkanica* 44, 209–254.
- Микулчић, И., 1996 *Средневековни трагови и њихови утицаји у Македонији*, Скопје.
- Милинковић, М. 2009 Прилог питању убикације Јустинијане Приме, *Лесковачки зборник* 49, 239–246.
- Mihajlović, V. V., 2013 Preko Ilirije do Evrope, *Etnoantropološki problemi* 8–3, 805–823.
- Mihajlović, D. V., 2012 Koncept romanizacije u arheologiji: uspon i pad paradigme, *Etnoantropološki problemi* 7–3, 709–729.
- Mihajlović, D. V., 2013 Genius loci Balkani: recepcija prošlosti i konstruisanje akademskog narativa o balkanskom nasleđu, *Etnoantropološki problemi* 8–3, 779–803.
- Noris, E. D., 1999 *Balkanski mit, pitanja identiteta i modernosti*, Geopoetika, Beograd.
- Палавестра, А., 2011 *Културни контексти археологије*, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Београд.
- Proeva, N., 2010 Savremeni makedonski mit kao odgovor na nacionalne mitove suseda: albanski panilirizam, bugarski pantrakizam i grčki panhelizam, *Zgodovinski časopis – Historical Review* 64, 1–2, Zvezda zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 176–219.
- Радојчић, Н., 1940 О тобожњем словенском пореклу цара Јустинијана, *Глас Српске краљевске академије* CLXXXIV, *Други разред* 93, Београд, 169–248, Electronic document, http://www.monumentaserbica.com/nik_mushushu/story.php?id=1018, accessed May 24. 2017.
- Расел, Б., 1998 *Историја западне филозофије: и њена повезаност са политичким и друштвеним условима од најраније доба до данас*, Народна књига Алфа, Београд.
- Rowlands, M. 1994 The politics of identity in archaeology, In *Social Construction of the Past – Representation as power, One world archeology* vol. 24, eds. Bond C. G., Gilliam A., pp. 129–142, Routledge, London and New York.
- Стефов, Р., 2008 *Историја на македонски народ од антички времиња до денес*, Risto Stefanov Publications, Toronto, Canada.
- Todorov, C., 1994 *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Todorova, M., 2006 *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Трговчевић, Љ., 2007 О историјској променљивости Балкана као политичке метафоре, *Токови историје* 1–2, Часопис Института за новију историју Србије, 211–220.

- Hingley, R., 2000 *Roman officers and English gentlemen: the imperial origins of Roman archaeology*, Routledge, London.
- Hingley, R., 2005 *Globalizing Roman culture: unity, diversity and empire*, Routledge, London.
- Cannadine, D., 1983 The Context, Performance and meaning of Ritual: The British Monarchy and the 'Invention of Tradition', c. 1820–1977, *The Invention of Tradition*, Hobsbawm, E. and Ranger, T. (ed.), University Press Cambridge, 101–164.
- Chulev, B., 2015 *Skopje (Episcopiæ Iustiniana Prima) – Episcopal Metropolis of Macedonia in the Old and Middle Ages*, Skopje, Macedonia, Electronic document, https://issuu.com/makedonskaakropola/docs/skopje__episcopi__justiniana_prima, accessed June 29. 2016.
- Chulev, B., 2016 *Jovan Dragašević revisited – „Geography for Middle Schools“ (Belgrade, 1871)*, Electronic document, http://www.academia.edu/6009757/Jovan_Dragašević_Geography_for_Middle_Schools_.Belgrade_1871, accessed June 20. 2016.
- Џонсон, М., 2008 *Археолошка теорија – увод*, Клио, Београд.

Primljeno: 30. 10. 2018.

Odobreno: 12. 11. 2018.

Ivana Dimić

Slovenian origine of Justinian I – the narrative continuum

Abstract: The narratives from historical writings that aim to establish continuity between the present and the past are widely accepted by the audience. In those writings the anachronistic ways of past interpretation are used. During past decades, there was increased interest in the Republic of Serbia, as well as in the Republic of Macedonia, for a narrative about the Slovenian origin of Byzantine emperor Justinian I (527–565). This narrative was often used as supporting argument of the thesis about the birthplace of Justinian I, but also for the purpose of emphasizing the efforts of modern countries to proof the legitimacy to historical/cultural heritage.

Keywords: Byzantine heritage, Iustiniana Prima, Arthur Evans, Mavro Orbini, pseudo-historiography, formation of a national identity, Macedonia